

BIÊN BẢN PHỎNG VẤN SÂU
HỘ NGHÈO, XÓM 2, XÃ HƯNG NHÂN – HƯNG NGUYỄN - NGHỆ AN

- H: Giới thiệu về mục tiêu nghiên cứu và nội dung trao đổi về thực trạng và cách ứng phó của địa phương với các hiện tượng thủy tai như là lũ lụt, hạn hán, xâm nhập mặn. Cháu rất mong được cô chia sẻ các thông tin liên quan đến lịch sử hình thành xóm làng ở đây, những kinh nghiệm của gia đình trong cái phòng chống các hiện tượng thiên tai, và những kinh nghiệm trong dự báo các hiện tượng lũ lụt, hạn hán, xâm nhập mặn. Trước tiên mời cô giới thiệu qua một chút thông tin cá nhân như tên, tuổi, nghề nghiệp?
- Đ: Tôi thì Nguyễn Thị Thi sinh năm 64, nghề nghiệp thì cấy ruộng đó, làm ruộng đó.
- H: Chú nhà mình thì sao ạ?
- Đ: Chú nhà mình mất lâu rồi.
- H: Cô hiện đang sống với ai ạ?
- Đ: Sống với con, hai đứa. Hai đứa cùng hết học giờ đi làm rồi.
- H: Hai bạn ấy hiện đang làm việc ở đâu?
- Đ: Một đứa sinh năm 84. Một đứa cùng vừa mới học xong chưa xin được việc, bữa ni mới xin đi làm được hơn một tháng. Chị thì làm bên thuốc, chị thì làm bên nhà thuốc đó. Đứa em thì làm bên lắp kính ô tô đấy.
- H: Thế là hiện nay hai chị em đều đang đi làm?
- Đ: Ừ, chị gái làm thuốc, còn em mới đi làm lắp kính ô tô đấy.
- H: Như thế thì làm ruộng ở nhà chỉ có mình cô?
- Đ: Ừ.
- H: Nhà mình là có bao nhiêu diện tích đất và ruộng canh tác?
- Đ: Nhà di đây là có gần, cả đất cả ruộng là hình như là 5 sào đấy. Coi như là 2 sào 7 thước ruộng, và 2 sào 7 thước đất.
- H: Nhà mình trồng những loại cây gì trên ruộng và trên đất đó?
- Đ: Ruộng thì mình trồng lúa. Nói chung là di vẫn mần [làm] thì mần hai vụ nhưng mà có khi chỉ thu được một vụ vì do cái thiên nhiên. Còn cái đất thì mình làm lạc. Lạc thì cũng làm một mùa lạc còn vụ sau nữa thì mần kê.
- H: Thu hoạch một năm từ trồng lúa, lạc và kê của nhà mình?
- Đ: Thu hoạch thì như nhà di đây thì nhiều khi cũng không chừng được.
- H: Ruộng thì bình quân được bao nhiêu tạ thóc một sào?
- Đ: Lúa thì cũng bình quân khoảng 2 tạ một sào, còn lạc thì nhiều khi tùy theo từng nhóm, nhóm thì có nhà thì được, có nhà thì không. Có nhà mô kiểu như đất cao đấy, kiểu đất nhà họ được, chứ như nhà di đây nhiều khi mần không được, cũng 4 khẩu nhưng nhà họ thì được 5-6 tạ chứ mà nhà di chỉ được có 3 tạ. Đấy như rúa. Cũng từng đấy đất giống nhà mình nhưng nhà họ thu hoạch nhiều hơn nhà mình, nhưng mà cũng có nhà cũng bằng ấy đất nhưng mà thu hoạch lại ít hơn nhà mình nữa, tùy thuộc vào loại đất.
- H: Thế còn vụ kê thì sao?
- Đ: Kê thì bới lạc xong là mần kê này. Bới lạc xong là khoảng tháng 5, tháng 6, còn kê thì tháng 8, tháng 9 là thu hoạch, à tháng 7, tháng 8 là thu hoạch nhưng mà nhiều khi... như nhà di đây 4 khẩu thì có khi được 1 tạ, mà có khi thì được 5 yến, có khi cũng không được cây mô cũng rúa. Hấn cũng tùy thuộc theo thiên nhiên. Kê thì hấn cũng như ló [lúa] thôi, mấy tháng là được thu hoạch. Thu hoạch lạc xong là vãi kê luôn, cây lạc là vãi kê xong thì thu hoạch là khoảng tháng 7, tháng 8 âm lịch đấy. Kê bây chừ là được 20 nghìn một cân này.
- H: Hai em đi làm thì thu nhập có khá không? Có đỡ đần được cho mẹ không?
- Đ: Nói chung thì hai em cũng nói hấn là đi làm, nói đúng là đi làm, nhưng mà như chị thì cũng mới vô xin đi làm, giờ được lương tháng khoảng 2 triệu chưa tính xăng xe. Còn em thì nói chung là cũng nhờ nó là mới xin vô cái chỗ nhà nó làm nhưng mà nói chung là

- chưa có lương. Lương mẹ chưa được nhận, cũng mới đi được hơn tháng chứ mà cũng chưa có lương.
- H: Thế là giờ kinh tế của cả nhà là vẫn dựa tất vào mẹ?
- Đ: Ừ, dựa vào mẹ.
- H: Cô là sinh ra và lớn lên ở đây à?
- Đ: Không. Di ở bên Hưng Châu. Về đây là từ năm 88 đến giờ đây, về làm dâu đây.
- H: Khi cô về đây thì cô có được nghe các ông bà kể về lịch sử hình thành xóm làng ở đây không?
- Đ: Không, không biết được. Nói chung là cái nớ thì di cũng chưa nghe ai kể cả. Kể cả trước đây những người mà ta gọi là lão làng đây nhưng cũng không thấy khi mô kể chuyện nớ cả. Chỉ có nói là trước đây là có đồi Dăm thôi này, rồi sau khi mà có bom thì là họ chuyển, đất nhà là họ chuyển lên đây cả. Về cái lịch sử hình thành xóm làng đây thì di không biết được.
- H: Khu đồi Dăm là gì?
- Đ: Nghe nói là đồi có dăm ở trên sau là họ bốc đi để cho xóm về đó. Nớ coi như là quy lại một chỗ, khi sửa đổi dòng đất lại họ bốc cái đồi Dăm đi. Dăm là giống như ta kêu là cái đồi nghĩa địa đó.
- H: Năm 1988 khi cô về đây thì thấy đồng ruộng đã có hệ thống tưới tiêu, kênh mương gì chưa?
- Đ: Nói chung là khi di về đây là coi như nói chung là cái đội ni chỉ mần được có một mùa, một mùa là coi như thả bò, thả me. Nhưng mà từ năm mà được cho cái xóm ni một cái máy bơm đây thì coi như là năm được... mần được hai mùa, cấy được hai mùa, coi như là cấy được hết diện tích đây nhưng mà cái thiên tai nhiều khi khô cái là... cái mùa tê thì là một nước mần bơm lên là hư, rồi cũng có khi ló nổ rồi là lại bị nước ngập vô thì thành ra là không có thu hoạch.
- H: Thế là khi cô về làm dâu ở đây vẫn chưa có cái trạm bơm?
- Đ: Chưa, chưa có trạm bơm. Trạm bơm đây chuyển về có lẽ cũng được 10 năm rồi đó. Khoảng từ năm 2000 trở đi.
- H: Trước khi có trạm bơm toàn bộ diện tích ruộng ở đây chỉ trồng được một vụ thôi?
- Đ: Ừ, chỉ trồng được một vụ thôi còn một vụ để hoang vì không có nước.
- H: Thế còn diện tích đất trồng màu thì sao?
- Đ: Trồng màu thì họ vẫn cứ mần như rứa. Họ mần cũng nhờ vào cái thiên nhiên đây. Khi mà có mưa thì kê hẳn lên được, còn khi mà không mưa thì coi như kê là hẳn khô hẳn cháy là mất mùa thì cứ phải chịu bởi vì đồng là không liên quan, à cái đất đây là không liên quan đến cái máy.
- H: Khi cô về đây năm 88 đây thì cái đất đó đã trồng lạc, trồng kê như bây giờ chưa?
- Đ: Chưa, khi di về đây là cái đất đó còn đang trồng mía. Di về đang trồng mía, sau khoảng 3 năm, 4 năm nữa thì mới bắt đầu chuyển sang trồng lạc.
- H: Thế thì khoảng đầu những năm 90 là ở đây bắt đầu chuyển sang trồng lạc đại trà?
- Đ: 90 chưa, phải khoảng những năm 95 trở lại đây khi nớ thì mới bắt đầu mần lạc rành này, còn trước đây là mần mía.
- H: Khi trồng mía thì mình tiêu thụ ở đâu?
- Đ: Trồng mía lúc đó là để tiêu thụ ở nhà máy đường sông Lam đây này. Cái hồi mần mía đây khổ lắm, mưa dầm dầm đây là con coi nhà di đây phải vác từ đầu làng ra đến sông đây rồi tấp đó cho mía khô thì khi đó mới có nhà máy về mới nhập được đây, mà đêm thì phải đi ngó cả đêm, rồi là canh rồi là mần khổ, rồi sau đó mới chuyển sang mần lạc.
- H: Khi cô về đây thì nhà mình có chăn nuôi gì không?
- Đ: Khi di về đây thì ông bà có nuôi bò. Còn khi di về đây được 1 năm thì di riêng ra. Từ khi riêng ra thì di lại nấu rượ nuôi lợn, rồi sau được mấy năm là coi như được 9 năm thì là chồng di mất. Thế sau rồi di cứ tiếp tục nuôi lợn thôi chứ không có trâu bò.

H: Bây giờ cô còn có nuôi lợn không?

Đ: Giờ thì di vẫn nuôi lợn, chứ còn bò thì cũng ông nội cho thì cũng nuôi một con để cày bừa. Chứ còn trước đây di khổ, nuôi hai đứa con ăn học nì.

H: Bây giờ cô còn nấu rượu không?

Đ: Có, vẫn nấu rượu, nuôi lợn.

H: Thu nhập từ nấu rượu và nuôi lợn có khá không?

Đ: Nói chung di cũng vì khó khăn nên di cũng nuôi với mần nó để tăng thêm thu nhập trong gia đình vì con còn học thôi chứ còn di cũng không ăn thua. Vì là di cũng nuôi có 2 con vậy thôi, với lại kiểu nói như cái nước rác đầy với bòn công lấy lãi thôi chứ di không có để mà đầu tư. Vì hai em học đầy thì di phải làm nó để khi cần bán con lợn vừa tiền để nộp tiền học cho con thôi. Nói chung là nấu để lấy bã cho lợn ăn thôi chứ cũng không ăn thua. Bán rượu thì thường thường cũng bán ở trong làng nì thôi chứ di cũng không đưa đi nhập.

H: Kinh nghiệm trong trồng trọt, chăn nuôi thì có ai truyền dạy cho cô không hay là tự học hỏi?

Đ: Nói chung thì là di sinh ra ở bên nó thì cũng là làm ruộng thì trong các cái khoa học kỹ thuật thì cũng về đây giảng dạy nhiều nhưng mà mình thì ở nông thôn thì cũng ít khi là đi được. Chỉ có mình học hỏi cái kinh nghiệm của mình thì giả sử như cái đất đai hẳn phù hợp theo cái nó. Cái đồng mà tốt, cái ruộng tốt thì mình cũng phải theo cái lượng phân mà mình chăm bón. Như cái đồng bên Hưng Châu đó là cũng không được thiếu vôi thì di về bên nì thì di cũng rút cái kinh nghiệm là khi mô di cũng mua vôi bỏ, đó là cái thứ nhất. Cái thứ hai nữa là bên nì thì có phù sa cho nên là di so với lượng đạm mà bón là mình vẫn ít. Vôi thì di vẫn bón này, cái lượng đạm thì mình bón ít, còn đâu mình bón lân, thành thử ra cái ruộng nói thật là cái ruộng lúa của di khi mần thì không ai chê cái ruộng của di cả. Kinh nghiệm thì nói thật là di cũng không có đi học ở mô cả mà chỉ theo cái kinh nghiệm, theo cái đất, cái màu của mình thôi, mình tự rút ra kinh nghiệm thôi. Mình cũng nhà nông không có thời gian, họ cũng về hướng dẫn để cho dân học kỹ thuật đấy nhưng chỉ có những anh cán bộ mới có điều kiện đi chứ như nhà di đây thì do hoàn cảnh, nhiều khi muốn đi cũng không đi được vì mình không có thời gian.

H: Thế còn chăn nuôi thì mình có kinh nghiệm gì trong chọn giống vật nuôi để nó hay ăn chóng lớn?

Đ: Chăn nuôi thì nói rứa này khi mà chọn con giống muốn hay ăn chóng lớn thì mình phải chọn con giống cho khỏe. Coi như mình vô chuồng của họ này, vì thời giờ là cứ đến nhà chứ không phải như trước, đến nhà thì cứ con nào to khỏe thì mình bắt. Họ cứ nói đầu to hơn thì hẳn có ăn được mạnh thì hẳn mới to được, thế cho nên di cứ theo thế di bắt. Chứ còn mà nhìn thì rứa nhưng mà di nuôi đây, họ cứ nói là mần thì thịn trong làng nhưng mà kiểu không có vốn thì nhiều khi nuôi vì mình không có vốn nên là mình không có tăng trọng vô nên là nó còi, di nuôi một con phải đến 5-6 tháng, thậm chí 7 tháng mới xuất được chuồng, bởi vì di chỉ bòn cơm gạo với nấu rượu nữa để nuôi lợn thôi. Chỉ nuôi có 2 con thôi. Một năm rứa thì bán được hai lứa lợn, giỏi lắm thì được vài ba triệu đó thôi để thêm cho con học hành thôi.

H: Theo quan sát của cô về tình hình lũ lụt, hạn hán ở đây có diễn biến như thế nào qua thời gian? Trước nay và bây giờ?

Đ: Về cái thời tiết từ khi cô về đây này, thì cái chỗ mà lũ lụt đấy thì cũng là cũng có mấy cái lũ cũng lớn nhưng mà về sau này thì cái lũ lụt là có giảm hơn trước đấy. Hẳn giảm, hẳn không phải như trước là to, lụt nhà mà giờ như nhà di đây là chỉ... cái năm to nhất là chỉ lụt mới chạm đến hiên nhà đây. Đây là cái năm cách đây khoảng 2-3 năm, cái năm mà lụt to to đây này. Như cái năm di mới về thì lên đến đây, cách nền nhà phải đến mét rưỡi. Đây là năm 88 đấy.

H: Ý của cô là giờ cái mức nước lũ không cao như trước đây nữa?

Đ: Ừ, giờ cái mức nước nó không cao, không có chỗ mô nào cao như rứa.

H: Một năm ở đây thường có mấy đợt lũ?

Đ: Năm thì một lần nhưng mà có năm thì 2-3 lần, như cái năm vừa mới rồi đây thì 3 lần nhưng mà hẳn lại không lụt to mà hẳn chỉ có đến cái tầm ở ngoài đường nhà đi đó, chứ không lụt to như mọi hồi vô nhà đây. Cho đến giờ thì hẳn thì cũng một năm ni có 2 cái, có khi ló [lúa] nở được có khi chắc còn xanh mà có khi chưa chắc là coi như hẳn vô cái là nước ngập đồng, đồng trắng xóa cái là sau được ít bữa là hẳn ra hoặc có cái lụt là hẳn cứ ngâm ngoài đàng [đồng] rữa. Như cái đợt năm ngoài nhà đi lụt ngoài đàng, bộ đội về gặt đây, coi như gặt xong, phơi cái nó để xay cho bò rồi thì là về... được mấy bữa hẳn lại tiếp một cái lụt nữa nhưng mà lụt không to. Năm mô ít nhất cũng một cái lụt.

H: Thế còn hạn hạn thì sao?

Đ: Hạn hẳn thì nói chung là khi mấy cái năm gần đây so với trước thì là không có nước mặn như trước nữa.

H: Không có nước mặn như trước nữa?

Đ: Có, có nước mặn nhưng mà ít, rất ít. Như mọi năm là nhà đi mặn, hồi mà đi mới về đây này, là cái mùa tháng 10 là coi như chuyên môn không cấy được mô này là vì nước mặn, nước mặn là chỉ cấy được hai mùa rữa. Sau cái trạm bơm này về thì rữa là đưa cái nước bơm đây về thì nhà đi đây, hẳn vẫn có cái độ mặn nhưng mà hẳn lại giảm được, khi mô nước mặn rữa là họ không bơm, thành thử ra là cây vẫn cây được hết diện tích chứ mà lại bị cái thiên tai. Tức là sau có một năm thì họ nói là thôi giờ thì cứ bơm nước vô mà cây cho kịp thời thì cây rữa là sau bị cái nước mặn mà hẳn hư sau mấy, sau đến cái mùa tháng 5 nó vẫn hư đấy nha, cái nước mặn đấy sau mùa tháng 5 đấy nó vẫn hư, từ sau đấy là họ bơm thử khi mô mà nước cứng cứng rồi là họ không bơm nữa. Thành thử ra là vẫn đỡ được cái nước mặn hơn, nói chung ở sông vẫn mặn lên nhưng nhờ có cái máy bơm nên thành thử ra nước mặn không lên được đồng.

H: Tức là lúc chưa có máy bơm thì nước mặn cứ xâm nhập vào đồng ruộng mà không ngăn được?

Đ: Trước chưa có máy bơm thì có các cái cống của họ để cho chảy vô đây thì coi như nước thủy triều lên là hẳn lên vô đồng. Còn giờ thì khi có máy bơm thì chỉ bị nhiễm mặn ở những cái ruộng ở kề đó thôi. Như nhà đi là cũng bị một ruộng là cái ruộng đội ở cái tuyến ngoài cái cống to thì nước mặn vẫn đẩy lên.

H: Hệ thống kênh mương phục vụ tưới tiêu cho đồng ruộng ở đây được đào hoặc xây dựng từ khi nào?

Đ: Mương máng thì hầu như từ khi đi về đây là có rồi. Nhưng mà trước khi mà họ chưa làm cái mương bê tông nó này thì là nhà đi, bơm thì bơm bên nó rồi mới về đây, thành thử ra là cứ cuối của cái bờ mương thì là không mấy khi được nước bơm vào, cho nên chỉ chờ nước thủy triều lên. Mà nước thủy triều lên có khi là bị mặn là vì đó, là hư. Vì họ cũng có cái cống, cống tháo cho nước vô để lấy nước thủy triều, mà như nhà đi là giống như cái đội dưới ni, cái đội 1 nó thì hầu đa là chờ nước thủy triều mới có cây. Thì có nhà cây có nhà không nhưng mà cây rồi mà không được là vì bị nước mặn đó thành thử là không được. Còn giờ thì họ chỉ có các cái mành to bên sát với hói là có bị nhiễm mặn là vì không đắp được ngăn nước thủy triều, chứ còn các cái cống trong ni thì họ chốt lại, bơm mà cứng cái là họ ngừng lại. Cho nên là có một nửa diện tích là mất vì nước mặn.

H: Làm thế nào mà mình nhận biết được nước bị nhiễm mặn?

Đ: Nhiễm mặn là bơm nước lên họ biết. Cái nước mặn là khi bơm xong, khi hẳn kiệt nước là để lại vầng trắng ni, mà cây ló hẳn cứ đỏ dần dần là họ biết đó. Trên cái đồng thì hẳn cứ vầng một cái vầng trắng đó.

H: Nhưng mà đó là cách nhận biết sau khi nước mặn vào đồng rồi, cô còn biết cách nào khác để nhận biết nước sông đang bị nhiễm mặn để mình không bơm vào đồng không?

Đ: Cái nó thì họ bơm, khi họ bơm đó là cái người đứng bơm nó là họ coi như giao trách nhiệm là nếu đã bơm là phải đứng coi, coi là phải thử nước. Cái mùa mà mùa Năm đấy là

- phải thử nước liên tục, cứng nước cái là thôi. Có khi ra đấy mà mới đổ nước mồi mà thấy nước cứng cái là thôi cũng không bom.
- H: Cứng nước là như thế nào ạ?
- Đ: Cứng nước là bắt đầu nước mặn lên. Nước mặn lên nhiều là hấn kiểu nó nước đó.
- H: Cháu vẫn không hiểu làm thế nào mà mình biết là nước bị mặn?
- Đ: Mình phải nếm chứ, ở đó là mình phải nếm chứ.
- H: có máy móc hay thiết bị gì để đo biết là nước bị nhiễm mặn không?
- Đ: Không. Máy không có. Chỉ có là cái người chịu trách nhiệm trông coi máy bơm đó là họ phải nếm thôi.
- H: Trong dân gian, người dân trong xóm còn có cách nào khác để nhận biết nước bị nhiễm mặn nữa không, ngoài cách nếm nước và quan sát khi nước được bơm vào ruộng như cô vừa kể?
- Đ: Thì giờ nói chung là giờ ai cũng biết cả rồi. Cứ mùa Năm nóng là ra nhìn cái sông là biết vì hấn trong xanh, hấn xanh là biết nó rồi. Khi mô mà nước kiểu mưa nó là có nước đục là biết khi nó là không nước mặn thì là cứ bơm tới tấp. Chứ mà khi nó kể cả có bơm tới tấp thì cũng chỉ được cái xóm ni, họ phân cho một cái máy rúa, như cái xóm, cái đội 6 này là họ cũng chỉ phân cho có 1 ngày này, với cái đội 3 đây là họ cũng phải phân cho 1 ngày thì rúa tuy là bơm tới tấp nhưng mà hấn chỉ được ít.
- H: Với những ruộng nhà mình mà bị nhiễm nước mặn vào thì cô có dùng cách nào để xử lý, cải tạo cái đất đấy không?
- Đ: Không xử lý được. Không có cách mô cả.
- H: thế mình có hỏi các cán bộ khuyến nông hoặc cán bộ kỹ thuật nông nghiệp của xã để họ hướng dẫn mình xem có cách nào để cải tạo cái đất bị nhiễm mặn đấy không?
- Đ: Nói chung là không hỏi, nhưng mà xã thì chỉ khi mô mà lấy nước, rồi là chỉ loa đề nói là các cái nó bơm là phải coi nước để ngăn khi nước mặn là không được bơm chứ không có cái máy chi cả, còn cái đội mà nước mặn đầy lên thì cũng phải chịu thôi chứ cũng không biết làm gì, cũng không có cái cách nào để xử lý cả, mà cũng chưa nói, chưa thấy cán bộ ở đây nói cách xử lý đất bị nhiễm nước mặn thì là chưa có.
- H: Nếu nước nhiễm mặn thì có gây ảnh hưởng như thế nào đến sản xuất nông nghiệp của nhà mình?
- Đ: Cái nó thì nói thật với con là cái nước mặn đó nó gây ảnh hưởng nhiều chứ. Đôi khi có một mùa Mười chứ mà khi hấn bị nước mặn lên mà mưa thì hấn đỡ này, nhưng mà năm nào mà nắng, khôc khôc mà hấn nước mặn lên nhiều thì hấn giảm cả cái mùa tháng 5 năm sau nữa. Hấn là cái thứ đó chỉ bút về cho lợn, cho bò ăn thôi chứ người không ăn được nữa là vì hấn đói cái hột, xay là hấn nát ra cám.
- H: Thế là nước mặn không chỉ ảnh hưởng đến mùa vụ đang trồng mà còn ảnh hưởng cả đến vụ sau nữa?
- Đ: Ừ, thì vụ mùa tháng 10 đây là bị rồi nó, nhưng mà cái vụ sau, vụ tháng 5 là cũng bị, là vì hấn bị nhiễm mặn, hấn rửa không sạch được.
- H: Năng suất sẽ bị...
- Đ: Bị giảm.
- H: Mùa bình thường năng suất bình quân như cô nói là 2 tạ/sào thì cái mùa mà nếu bị nhiễm mặn thì năng suất còn được bao nhiêu?
- Đ: Năng suất nó thì có khi được 1 tạ mà cũng có khi được tạ rưỡi. Hấn mà nhẹ thì được tạ rưỡi.
- H: Thế còn các cây trồng khác như lạc, vừng thì có bị ảnh hưởng bởi nước mặn không?
- Đ: Cái nó là chỉ có hạn hấn thì mới mất chứ cọng mặn thì vì họ không bơm nước lên đất đó.
- H: Những năm gần đây tình hình hạn hấn ở địa phương diễn biến như thế nào?
- Đ: Hạn hấn thì vẫn xảy ra đấy. Như năm ngoái như nhà di là trồng lạc mà nó ăn thua đấy. Kiểu hấn khô quá, hấn hốc đất như di nói là kiểu những cái nhà mà trước họ ở dưới nó sau

- họ dời dân lên đây, thì những cái nhà nớ, cái nền đất đó ai mà vấp vô những cái nền đất đây thì giờ là coi như hấn không có màu đất, toàn sỏi đó thì thành thử là hạn hán cái là mất đó, lạc trồng là không có củ đâu, chỉ bộ rễ thôi, bỏ phân chuồng nhiều thì hấn xanh, hấn tốt. Như nhà di là kiểu nuôi lợn đấy thành ra phân nhiều thế là xe phân ra bỏ, bỏ nhiều thì đúng là lạc xanh tốt chứ mà rồi cuối cùng là cái năng suất không có bởi vì là hấn cao, cái đất hấn hốc nên hấn cũng không có củ, hấn khô.
- H: Khi mà hạn hán như thế thì gia đình mình hoặc trong xóm đây mọi người có cái biện pháp nào để chống hạn nhằm giảm thiệt hại trong nông nghiệp không?
- Đ: không, không có cái cách nào cả. Cái đó là do thiên nhiên các thứ thôi chứ giờ không biết mần sao cả.
- H: So với 10 năm về trước thì theo như cô thấy tình hình hạn hán bây giờ nghiêm trọng hơn hay là ít nghiêm trọng hơn?
- Đ: nói chung như từ trước với giờ thì thấy cái hạn vẫn nớ hơn, cái hạn của cái mùa nớ thì vẫn hơn trước.
- H: Nhiều hơn ạ?
- Đ: ừ, nhiều hơn trước.
- H: Chính quyền xã có biện pháp nào giúp người dân trong cái mùa hạn hán đấy không?
- Đ: Không, nói chung xã cũng chỉ có loa lên về việc lấy nước thôi chứ cũng không có cái biện pháp chi mà nói chung thì cái đó thì cũng do thiên nhiên đây thôi, nói chung cũng không ai nớ được cả.
- H: Ở đây lũ lụt năm nào cũng có, ít nhất là một đợt trong một năm, thậm chí có khi lên đến 3-4 đợt, thế thì bản thân gia đình mình hoặc cán bộ khuyến nông của địa phương có biện pháp nào để điều chỉnh lịch thời vụ, rồi giống cây?
- Đ: Ừ. Nói chung là cái mùa... mọi hồi khi di về đây là đương làm cái lúa bào thao, hồi là làm cái lúa bào thai này, với lúa 314 này, rồi cái nếp cao đó, nhưng mà giờ coi như là sau đến sau này họ nớ thành thử ra là họ không, thành thử ra là từ chỗ mần [làm] được cái mùa tháng Năm thì mùa tháng Mười lại không mần được nữa, thành thử ra là họ đưa cái giống mới vào. Làm những cái giống cũ nớ thì nhiều khi không được cái mùa tháng Mười đấy vì cái giống đó là dài ngày mới được thu hoạch. Nhưng mà về sau này bên khuyến nông người ta đưa cái giống Việt lai đấy, cái giống nó lai Trung Quốc đấy về để cho dân đấy. Con không biết chứ nhà di đây mọi hồi khi mà mới đưa về đây là họ khoan vùng, khoan từng vùng đấy. Cái vùng ni là mần lúa lai này, cái vùng tê là mới cho mần cái lúa nớ. Mà ai không mần cái lúa nớ thì nói chung là mần cũng năng suất thì cũng cấy nhanh, nhưng mà khổ cái là... giờ thì có nilông để mà che chứ mà trước thì chưa có nên khi mà bắc mông là cứ bắc sau đấy, bên nớ thì cấy rồi để chuẩn bị ăn tết với để tria lạc, với để trồng mía, thành thử ra là họ không mần. Họ cứ mần theo ló [lúa] cũ đó, nhà mần nhà không. Thậm chí mà cái thời gian nớ là con không biết chứ, anh mô mà đảng viên không mần nớ, một đảng viên mà không đưa cái giống lúa lai đó vào vô mần là coi như họ bắt ra đảng. Đó là trước khi làm cái giống mới rứa, nhưng mà sau tự nhiên khi có nhóm mần nhóm không, rồi nhà mần nhà không, những nhà mần được thì từ đó họ lại cứ theo nhau, họ tự dung họ mần chứ không phải bắt. Từ đó, trở đi là coi như sau khi thấy các nhà mần giống lúa lai đó, coi như giống thì năng suất này, gặt thì gặt sớm này. Thế là từ đó, họ cứ tự dung họ đang ký họ mần chứ không phải nỏ chi nữa cả.
- H: Khi đó cán bộ khuyến nông có hướng dẫn bà con kỹ thuật canh tác, trồng cái giống lúa lai đó không?
- Đ: Nói chung là khi nớ thì họ cũng đọc lên trên loa đấy. Nói chung là xã viên cũng... kiểu dạng bắt buộc là phải làm chứ mà khi nớ con không biết, thứ nhất là giống cao này, cao tiền này; thứ hai nữa là kiểu cứ mần sau, một bên là cứ cấy trước tết, một bên thì sát tết mới ủ hạt.
- H: Cái nào cấy trước tết?

- Đ: Cái ló cũ là cây trước tết. Cái ló mới thì gần tết mới ra để bắc. Thành thử ra nhiều nhà mần đến mồng hai tết là phải đi cấy, mồng hai đến mồng bốn tết là phải đi cấy, cho nên họ chán là chán từ chỗ nớ, cho nên họ không mần. Không mần thì khi nớ mới ép buộc nhân dân là nếu mà ai không mần thì sau này mà có mất mát cái gì thì là họ không không trừ sản lượng cho nớ, với lại những nhà anh mô đảng viên mà không mần là coi như là sau họ cho ra đảng viên nớ. Chứ mà khi nhà mần nhà không nhưng đến khi nhà được cái là họ tự dung là họ chuyển sang cấy lúa lai hết.
- H: Vâng, đó là sự chuyển đổi về giống. Thế còn về lịch thời vụ thì sao? Nhà nào nhà nấy tự chọn lịch gieo trồng hay là có lịch thời vụ chung của xã?
- Đ: Nói chung là trước thì họ nớ nhưng mà giờ cái mùa mà mùa ni này, tiếp tục của ni này thì là họ cũng theo lịch nhưng mà so với xã, hợp tác xã thì vẫn sớm hơn chục ngày mà như nhà di đây, xóm nhà di đây thì hay mần sớm hơn chục ngày so với lịch, như cái xóm 5 nớ thì họ lại mần sớm hơn khoảng 20 chục ngày.
- H: Như vậy là ở các xóm lịch gieo trồng cũng được điều chỉnh sớm hơn so với lịch thời vụ của hợp tác xã. Tại sao lại như vậy?
- Đ: Sớm hơn là vì ở cái xã ni là hấn vừa đất vừa ruộng cho nên cái, họ khi cái lịch của xã khi nớ là sát tết thì cấy thì cái đất đai ở đây không mần được thì thành thử là họ phải mần sớm, để mà mần đất xong là họ lại đi cấy để mần tốt xong là đi cấy, cấy xong là về tria, tria xong là về ăn tết. Tria là tria lạc đấy.
- H: Lũ lụt hàng năm có ảnh hưởng như thế nào đến sản xuất nông nghiệp của nhà mình như là đất đai, cây trồng?
- Đ: Nói chung là cái ruộng đồng thì lũ lụt nhiều khi cái màu nhiều khi cũng được mà nhiều khi cũng mất. Nhiều khi cái anh cao thì hấn có thêm cái lớp màu nớ thì hấn đỡ nhưng mà cái anh sâu thì nếu cái đất màu nớ, cái bùn non vô thì hấn lại trồng thì tốt nhưng mà hấn lại lạnh đất, hấn không ra được củ. Coi như cái bùn non đó, khi mà hấn lụt to là có một lớp bùn non, có khi dày khoảng 20, có khi phải 30 phân, cái chỗ sâu là phải 30 phân, mà cái chỗ cao thì 20. Khi mà hấn mà ra rữa thì mần đất vừa khó này lại vừa lạnh này, thứ nhất là lạnh, thứ hai là hấn lại ướt khó mần đất, như thế củ lạc không ra được.
- H: Đó là với đất trồng lạc, thế còn với ruộng trồng lúa thì sao?
- Đ: Với lúa thì coi như lúa thì cái bùn non đó thì họ lại thường đi vét, vét bớt đi để khỏi cho cái dòng cao. Nhà mô mà nớ không vét được thì họ lại... như nhà di mà không vét được thì lại phải vôi nhiều, vôi nhiều với lân, còn cái đạm thì nhà di lại không bón, bón ít.
- H: Cũng giống như đất trồng lạc, năm nào lũ về cũng sẽ bồi thêm một lớp bùn non lên ruộng thì mặt ruộng nhà mình cũng sẽ cao lên thêm thì mình phải xử lý như thế nào?
- Đ: Bồi nớ thì là con biết không, như cái ruộng nớ là bồi đã cao thì kiểu sau khi nắng ráo này, cái mùa mà nắng ráo thì... giả sử như nhà di cái ruộng ở đây này hấn bồi cao lên thì mần cái thu hoạch của cái mùa tháng 5 đây rồi này như mùa ni này là nhà di cấy và thu hoạch rồi, mình biết là cao thì đến mùa tháng 10 không nớ được thì nhà di nghỉ, không cấy ở đó mà nhà di phải lấy bớt cái lớp đất ở nớ đi. Lấy cái đất nớ về đổ trong vườn nhà mình hoặc là bốc đi lên cho họ lấy. Những nhà mà họ vườn cao rồi thì rữa là họ cho, thuê xe cho này. Rữa như nhà di đây mà muốn lấy đất thì họ cho mình lấy đất rồi họ lại đưa nước cho ra, rồi lại cho ra cho mỗi nhà ít để mình bốc cái lớp đất đó đi.
- H: Như nhà mình có phải thuê người để bốc cái lớp bùn non ở ruộng đi không hay là mình tự làm?
- Đ: Nói chung thì nhà mô họ cần thì họ tự làm, còn nhà mô họ không cần thì giả sử như nhà di mà bùn non cao mà di không muốn đưa về nhà nữa thì di lại mượn người cho bốc lên xe, như nhà con mà ung lấy là di lại cho con đưa về. Ví dụ như thế.
- H: Với chăn nuôi thì lũ lụt ảnh hưởng như thế nào đến việc chăn nuôi lợn và bò nhà cô?
- Đ: Chăn nuôi thì như nhà di đây giờ là đỡ vì di mần cái chuồng, chuồng để cho hấn ở rồi. Chứ mọi hồi khi mà di mới về đây bị trôi lợn là vì rữa, trôi là vì khi nớ di chưa có... nhà

- thì đang sụp này rồi là coi là một cái nớ bên dưới có mần một cái xà nhỏ nữa đẩy cho lợn đứng vì bò và me nhà dì khi đó chưa có để nuôi thì là coi như mần hấn là lụt ấy là thì coi như người thì ngồi ở trên cái chạn ở trên vì là trước nhà nhỏ nhỏ mà thì ngồi trên chạn thì lợn hấn trôi là cũng phải mặc kê rứa, thì cũng cứ chấp nhận là mất, và như lợn với gà là coi như hấn trôi mất là thôi.
- H: Còn bây giờ thì sao ạ?
- Đ: Giờ thì nói chung hấn cũng không lụt to nữa này, cũng như dì khi nãy nói là không có lụt to nữa này mà dì cũng mần được cái chuồng rồi thì lũ vào là lợn hấn cứ nằm ở cái chuồng đó chứ còn khi mô mà lụt to nữa thì chưa biết thế nào.
- H: Thức ăn cho lợn và bò trong những ngày lũ thì phải làm thế nào?
- Đ: Bò thì nói chung là có rơm con này. Còn lợn thì khi nớ thì rơm nấu được thì nấu mà không thì xay được cám thì nấu cám còn không thì cứ cám sống đây trộn cho ăn nớ. Thì cũng không thấy có chi khó khăn.
- H: Thế còn nước sinh hoạt và vệ sinh môi trường thì sao? Có khó khăn gì không?
- Đ: Cái nước nớ thì như mọi hồi lụt to đây là nhà dì có cái giếng nớ, khi mà lụt to là dì có cái nilông, dì đưa nilông ra, hồi đó là cái giếng thùng thì dì đưa cái nilông ra để dì trùm cả đây, trùm cả miệng cái giếng thùng luôn, mà sau ai cũng cười, ai cũng nói thì cuối cùng mình lại được. Dì trùm cái nilông lên cái giếng thùng rồi dì lấy cái dây chun dì buộc chặt rứa, trùm cả cái miệng giếng đó, khi đó ai cũng cười bảo mi mần làm chi, thế dì bảo mần để khi ra đang lụt đây thì mưa nhưng mà khi mà hết lụt đây thì không có nước mưa để mà ăn nớ thì không biết lấy chi, thế là dì ra trùm nilông lên giếng, đến khi rứa là cái đợt nớ lụt cũng lâu đến khi ngậm nước lụt, ngậm mãi thì giếng nhà dì vẫn trong vắt rứa, thế là họ phải lấy thuốc về xử lý, nhà dì nó phải lấy mở ra cái là trong vắt, không có gì mô. Thế khi mà nớ là cứ ngồi ở trên chạn đó thì là hứng xong vô để ăn từng bữa rứa.
- H: Đợt đó là nước có ngập giếng không?
- Đ: Ngập giếng. Mình trùm nilông kín như thế thì nước lũ bản không vào được giếng.
- H: Sau lần đó thì có nhiều nhà học tập kinh nghiệm làm giống cô không?
- Đ: Ừ, sau lụt cái thì họ cũng phải mần rứa. Giờ nhà dì là giếng khoan rồi chứ mọi hồi là giếng đào. Hồi nớ là đang giếng đào thì mình mần rứa. Chứ giờ thì họ mần giếng khoan rồi như họ thì có hơn thì họ mần có bể, còn thì họ bơm lên nớ, còn nhà dì chưa có bể thì cứ bơm phụt phụt thế thôi.
- H: Việc bảo quản, dự trữ lương thực ở địa phương thường xuyên có lũ lụt như này thì có gì đặc biệt không?
- Đ: Nói chung thì cái... con không thấy là ở đây họ mần cái nhà cao đây này để coi như là mùa mưa lụt ni là đồ họ tuôn lên chạn, như nhà dì là đầu này cũng có chạn trên này.
- H: Việc bao gói thóc lúa, lạc hay kê có phải cẩn thận hơn bình thường để tránh bị ướt khi có lũ về không?
- Đ: Nói chung là như giờ, như trước nớ là họ cứ khoanh tre trên nớ, như nhà dì giờ đây này, nhà mình có cái tre đó khoanh còn thì giờ họ lại không khoanh tre nữa mà giờ họ lại đóng thành cái tôn rồi họ bỏ vô nhưng như nhà dì đây thì đang khoanh tre trên ni này.
- H: Giống cái cót đúng không ạ?
- Đ: Ừ, đúng rồi. Cái cót đó.
- H: Thế thóc lúa mình cứ đổ trực tiếp vào cót hay là có phải cho vào nilông để bảo quản, tránh ẩm và tránh bị nước không?
- Đ: Không, đổ thẳng thóc vô rứa. Bên ni thì phi sắt, phi ni để đổ lúa giống. Mình vẫn mần cót chứ còn họ nhiều nhà mần tôn rồi họ không mần rứa đâu.
- H: Nhà mình trữ nhiều cái tre này [nhiều tre gác trên sà ở một bên mái nhà] để làm gì thế?
- Đ: Cái tre là con không biết chứ để mùa lụt ý, lụt vô rồi là thứ nhất là mình thì mình không có điều kiện như họ ý, thì họ giờ thì họ không nuôi lợn nữa, họ có điều kiện thì họ chỉ nuôi bò thôi chứ họ không nuôi lợn nữa, mình nuôi lợn thì mình phải tích tre vì con không có nhà

mà cho nên mình phải dự trữ những cái nớ là để khi mưa lụt xuống, giả sử như có lụt to là mình có cái nớ để ràng lợn.

H: Thế còn về phương tiện đi lại trong mùa mưa lũ thì thế nào?

Đ: Nói chung là khi mùa mưa lũ thì nhà di chỉ có biết ở chạn thôi bởi vì phương tiện nhà di chưa có. Họ thì ở đây thì nhiều nhà có nóc [thuyền gỗ], họ sắm nóc rồi nớ, chứ nhà di thì vì điều kiện chưa có cho nên thành thử ra là chỉ mùa lụt là chỉ có ngồi trên chạn đó thôi.

H: Ngồi trên chạn là ngồi trên gác áp mái kia à?

Đ: ừ, ngồi trên mái đó. Mình cũng chưa có nóc, vì di... bố nó mất khi đũa sau, em còn chưa đi học cơ mà, em chưa đi học mà chị mới học lớp 2.

H: Những khi mưa lũ thì nhà mình có bà con họ hàng nào ở xa giúp đỡ, hỗ trợ gì không?

Đ: Nói chung thì bên ngoại thì cũng đương nghèo, thành thử ra cũng không có chi cả. Bên nhà nội thì có hai chú, bố nhà hấn đây thì mất rồi ni, có một bác thì ở Tân Kỳ nhưng mà bác còn đang khổ, đang nghèo. Nói chung là nội ngoại chi cũng đang khổ cả, vì nhà nông cả mà, thành thử ra cũng không có mà giúp. Chỉ có là khi lụt lội có chú ở đây là mình nhờ được di chú, bên chú thì là có cái nóc, thành thử là mình nhờ được chú chống sang lừa lợn vô rúa, mình mần bè là mình chặt chuối, rồi là kết bè chặt tre đây này rồi là đóng xung quanh, rồi cho lợn vào cột lại. Người thì ở trên chạn.

H: Xung quanh đây có chỗ nào để tránh trú an toàn khi có lụt to không?

Đ: Giờ thì họ có, trên xã có này chứ còn trước thì không có.

H: Có khi nào mình phải đi tránh lũ nhờ ở nhà khác?

Đ: Tránh lũ thì như mọi hồi con nó đang còn nhỏ thì cho đi sang bà ngoại.

H: Bên bà ngoại có bị ngập lụt không?

Đ: Bà ngoại thì không, bà ngoại ở trong đê.

H: Như vậy là nhà mình khi có bão lụt cô phải tự xoay sở. Thế còn chính quyền ở đây thì sao họ có giúp đỡ, hỗ trợ mình trong những lúc bão lụt khó khăn không?

Đ: Chính quyền thì như nói chung là như nhà di đây, nhưng nói đến chính quyền thì hay lắm. Sau một năm từ khi bố hấn mất đấy thì nhà di đây được xét vào diện hộ nghèo, nhưng mà hộ nghèo nhà di đây thì họ lại cho vô cái, như bố hấn đang sống thì mần được cái nhà ni này, đến khi xét đến hộ nghèo thì xã cũng cho nhà mình thuộc diện hộ nghèo nhưng mà hộ nghèo dưới cái mức độ là các em học này thì có được miễn giảm cái chi là miễn giảm này, còn nớ về cái địa phương thì coi như là trên thì họ cũng cho hộ nghèo gạo nữa, khi thì vài ba lô gạo nhưng mà nhà di đây thì không được tại vì họ nói là hộ nhưng mà lại có cái xuất ăn này, có ruộng đất đấy thành thử ra là họ nói gạo là nhường lại cho những em mà không có ruộng đất. Rồi mãi đến mấy năm, sau mấy cái năm lụt lội đấy thì họ có cho từng thùng đấy thì nhà di chỉ vón vện có đúng một năm là được một cái thùng đồ từ chạn rồi đồ xoong nồi này chứ, rồi một năm sau nữa là có thêm cả gạo. Đấy là cái hộ nghèo này.

H: Như hiện nay thì nhà mình có thuộc diện hộ nghèo của xã nữa không?

Đ: Giờ thì nhà di nói chung là quân nó to, khi mà di đang nuôi con chị là học cao đẳng y, còn thằng em học nghề là từ đó trở đi là họ cắt cái hộ nghèo vì họ nói là con to rồi, tuy nuôi thì nuôi nhưng mà con to rồi họ nói là họ cắt, họ không cho nữa. Nhưng mà đúng ra, nói thật là khó khăn cực kỳ luôn.

H: Khi có bão lũ thì chính quyền đây có hỗ trợ, giúp đỡ người dân để vượt qua lúc khó khăn không?

Đ: Có, chính quyền đây nói thật là họ vẫn hỗ trợ nhiều nhưng mà thuộc về nhà di đây thì họ lại nói là vì con to rồi nên không hỗ trợ, thành thử ra là từ 100 hay hỗ trợ cái gì khác thì nhà di đây không khi mô được cả. Mãi đến khi này như di nói đó là được một thùng hàng đấy, rồi về sau này thì được một năm nữa sau này là cũng có được... họ chia về cho từng xóm thì khi đó nói chung là, thứ nhất là khi chia về từng xóm, à khi nói xóm lên lấy, như nhà di đây là hai hộ là cho một người lên lấy, xóm trưởng cũng rúa mà, nhà di cũng theo rúa thì khi lên rúa thì họ biết thì họ đi lấy, nhà di không biết thì thôi cuối cùng nhà di mất.

- Còn gạo thì khi mô mà đưa về chia thì nhà di cũng có được, có khi như nhà di đây 3 người là được 4 yến rưỡi, đó là khi nhiều nhất. Có một đợt là khi đó còn đang được hộ nghèo là được 5 yến nay và một thùng mì tôm. Đó là đợt lũ cách đây cũng mấy năm rồi đó, khoảng 4-5 năm rồi, 3 năm.
- H: Cô gắn bó với sản xuất nông nghiệp cũng nhiều năm rồi, làm nông nghiệp thì cháu thấy mọi người vẫn nói là phải trông trời, trông đất, trông mây?
- Đ: Ừ, đúng đó.
- H: vậy cô có biết cái kinh nghiệm nào để dự báo các hiện thời tiết mà mình vận dụng để phục vụ cho sản xuất nông nghiệp của nhà mình? Cô có biết những câu ca dao, tục ngữ hay hò về gì nói về vấn đề này không?
- Đ: Nói chung là cái nớ, như nhà di thì hay coi các cái cây hoa nhãn, hoa soài đỏ. Các cái hoa nhãn, hoa soài mà nhiều thì năm nớ hay được mùa hơn, nói chung là lúa hấn trĩu hơn. Với là về thời tiết thì nhà di thứ nhất là coi cái cây hoa đỏ, với là rằm tháng 8 mà nói có cái quang nớ là biết có cái hạn rồi. Quang trắng đây mà to là biết có cái hạn rồi. Mà nếu trăng tán là biết trời nớ này, trời năm nay không hạn. Đó là rằm tháng 8 đó. Trời không hạn là biết năm ni được mùa rồi.
- H: Ngoài ra, có câu nói nào, hiện tượng nào để mình dự báo được trời sắp mưa lũ, nắng hạn?
- Đ: Cái nớ thì nói chung là đôi khi thì họ cũng nói kinh nghiệm là khi mô cóc kêu là trời sắp mưa này. Với lại muốn biết trời chuẩn bị nắng ráo, hết mưa thì cứ coi gà xỉa cánh nớ là biết. Ngoài ra thì di cũng không biết có cái gì khác nớ.
- H: Thế cô có biết nhìn vào hiện tượng gì hoặc có kinh nghiệm gì để biết được là năm nay chắc chắn sẽ có bão to, lũ lớn không?
- Đ: Ở đây như nhà di thì không có, nhưng họ nhìn vào cái con chuối nước, nhiều người họ quen là họ coi được cái con chuối nước, họ nhìn vào cái hoa chuối nước, hấn ra rằng đó di cũng không biết được.
- H: Ngoài ra cô có biết những người trong xóm nói về những kinh nghiệm nào khác nữa trong dự báo thời tiết không?
- Đ: Cái nớ thì họ đồn nhau, họ nghe nói có lụt lội đó thì các ông nhà thuyền đó, các hội nhà nóc là họ hay biết được có mấy cái bão là họ biết. Như vừa rồi đây họ nói là năm ni có mấy cái bão này rứa thì là cũng đúng này, rồi năm ni có mấy cái lụt thì cũng đúng. Như xóm nhà di đây mọi năm thì cũng thuộc vô dạng mần cái vụ đông ni, nhà di tría ngô đây, nhưng năm ni là xóm ni là họ cứ nói là mần mà chi, đang còn 2-3 cái lụt, mần mà chi, rồi là một lụt qua rồi này, nhà di coi như ra tập trung cây bừa, mới mần xong được, ngô mới lên cái là bắt đầu nước vô tràn ngập luôn, là coi như hư đấy, giờ mới mần ngoài đồng mới đang xấu đấy.
- H: Nhà mình cũng có trồng ngô nữa?
- Đ: Ừ, trồng ngô là cái vụ ni này, trồng ngô cái vụ ni nói chung là không mấy khi được ăn. Mùa ni là chỉ trồng ngô với bỏ hạt rau vô để lấy cây ngô để chăn nuôi bò. Vì cái mùa rét này này là bò đói ở nhà cho nên là họ phải mần thêm rứa cho bò ăn, chứ còn mần ngô cái mùa ni là không được.
- H: Những kinh nghiệm dự báo thời tiết như cô vừa kể, trong sản xuất chăn nuôi nhà mình cô còn có kinh nghiệm gì khác để ứng phó với các hiện tượng thiên nhiên như bão, lũ hoặc hạn hán nữa không?
- Đ: Nói chung thì như nhà di học thì ít. Minh chỉ mần nói chung là theo kiểu nhìn cái ruộng thôi. Như di đây là quen còn con thì không biết được. Như cái ruộng nhà di đây đi làm mà cái đội ni mà nhìn thấy cái ruộng sục, thì mình phải thêm vôi là một.
- H: ruộng sục là gì ạ?
- Đ: Ruộng sục bùn đó. Ruộng nước cây đây mà ục là coi như cái dòng nớ hấn là cái đất nó nhiều thành thử ra là cái đất hấn chua. Cái ruộng hấn sục là coi như mình đi là bị lún, bùn lún sâu đấy. Ta đi mà ruộng không có bùn là ta đi bằng đây này, nhưng nếu có bùn thì hấn

- ục xuống thì coi như là những cái ruộng đó là chua nhiều. Chua nhiều thì mình phải làm vôi này, mình bón vôi này, lân bỏ vô này, còn cái đạm là mình bớt. Nhà di chỉ có cái kinh nghiệm nó thôi này. Còn khi, giả sử như khi cũng có cái mùa mà hay bị sâu đấy thì nhà di lại không bơm thuốc, nói chung là nhà di lại hay có khi ruộng mà hấn sâu nó thì di lại đeo bông đi hốt cái lá, cái rầy nâu à cái sâu chi mà ăn lụi lá. Khi mình phát hiện lá đốm, họ thì bơm nhưng mà di thì không bơm được, di không mang được bình nên di không bơm thì di lại ra di bút lá nhiễm sâu, nếu hấn ăn lụi tận gốc rồi thì di nhổ cái đám đấy đi, sau đó một là di đổ dầu hỏa, hai nữa là di bỏ vôi vô thì để cho hấn khỏi lây sang cái vùng khác; còn nếu hấn lốm đốm còn nhiều thì di lại hốt hấn cái lá đi, ngang khúc nó thì hấn chỉ bị ảnh hưởng cái khúc nó, sau thì mình bỏ vôi với dầu hỏa vào thì nó cũng đỡ chứ di không bơm.
- H: Thế những kinh nghiệm đó là cô học được ở đâu?
- Đ: Thì mình tự học rứa thôi. Như người ta có bình bơm thuốc, di không có sức thì không bơm nhưng mà di biết cái đặc tính của vôi là có thể khử được cái sâu bệnh thế là di cứ theo thế di mần thôi.
- H: Những kinh nghiệm đó cô có mách cho những nhà khác không?
- Đ: Nói chung là cái tính của di là hay lau bau, mần mà được, giả sử mần mà được thì sau hấn lên vẫn đẹp thì di nói là này giờ về thì cứ theo tôi rứa mà mần chứ đừng có bơm mà nó, mà khổ cái thân. Di công việc ở nhà nhiều nên có khi cũng ít ra đồng, khi ra đồng mà thấy chỗ bị nhiều rồi thì là di về đi mua vôi này, rồi mua dầu xong là về đi xuống bút cả đám, lúc đó ai cũng nhìn nhưng ít bữa thì chỗ đó hấn mọc lên là không bị chi nữa rồi. Khi trên loa về đang có dịch đấy thì nhà nào bơm được thì họ bơm, nhưng mà di thì không bơm, di chỉ mần theo cái cách đó thôi. Xong rồi là đến khi gặt thì hấn cũng chỉ là thấp hơn, kém hơn một chút thôi chứ hấn cũng bình thường. Còn nếu bị bó rế nó thì di mang bừa ra di bừa cả cái vạt đó cho xày, rồi di gánh phân chuồng vô, rồi di bón vôi vô.
- H: Cô có thể đánh giá mức độ hiệu quả của hệ thống kênh mương tưới nước trong xóm, trong xã đây không? Hệ thống kênh mương đã được bê tông hóa rồi?
- Đ: Nói chung là giờ nếu nói về cái hệ thống kênh mương trước đây thì cái hệ thống kênh mương ni thì thua xa vì là hấn mần cao nên cái độ chảy, cái lượng chảy cũng nó, vì đồng cũng nó này, thành thử độ chảy của cái mương ni là vẫn khó hơn trước. Như hồi trước là đôi khi bể mương là cũng vẫn... như hồi nhà di về đây là coi như là chưa có cái trạm bơm dưới nó thì cũng là nhờ cái mương đây, cái mương thấp ở dưới đây. Giờ thì được cái là khi mà bơm nước thì không phải đi đắp mương như trước chứ trước mà bơm nước mà to cái là hấn bể, có đoạn bể thì lại phải đi đắp mấy ngày. Chứ mà bây giờ thì không nó, nhưng mà giờ cái kênh mương giờ lại không thuận tiện bằng trước. Như mương giờ như đồng nhà di là không khi mô có giọt nước mô, có cái máy bơm đấy thì đồng nhà gì lại không có nước.
- H: Như những ngày lũ cao đấy thì cái hệ thống mương đó có giúp tiêu thoát nước lũ lụt không?
- Đ: Giờ thì cái mương nó cao đấy thì hấn lại chặn nước, thành thử như trước đây cái mương đó độ nó thấp đi thành thử giờ người đi chợ không nhiều. Chứ giờ cái mương nó cao thì hấn chặn cái dòng nước thì hấn lại xoáy, xoáy nước. Do đó họ ít dám đi, chỉ khi mô cái nước nó san bằng rồi thì khi nó họ mới dám đi.
- H: Như thế do cái hệ thống mương nổi cao nên khi lụt lội thì từ ngoài xã đi vào rất khó?
- Đ: Ừ, từ ngoài xã khi mà lụt rồi là không ai dám đi lại mô, chứ mà như trước thì mưa lũ nhưng cái mương nó họ vẫn đi được bình thường, là nóc bè là họ vẫn đi được bình thường. Chứ còn bây giờ là kiểu như cái mương này hấn chặn đó, chặn cái độ hồng cái dưới này này, như trước thì hấn san bằng cái mặt mương chứ còn giờ cao thì cái độ hồng dưới ni của mương hấn đổ dồn về thành cái xoáy nước.
- H: Nói về truyền thống sống chung với lũ của người dân ở đây thì cô có thể cho cháu biết xem trước khi lũ về thì bản thân nhà mình thường chuẩn bị trước những gì?

Đ: Nói chung là vô cái mùa bão lụt đây là nhà mô cũng cứ xay ló [lúa] chuẩn bị, xay ló khi mà bắt đầu sang tháng 9 là nhà mô cũng xay ló nhiều. Rồi khi mà mưa to gió lớn là khi nó họ biết là có lụt rồi thì khi nó là họ lại đi chợ mua thức ăn, rồi mua các cái thứ như là mì chính, rồi nước mắm, rồi các thứ chuẩn bị cho bão lụt vô. Như nhà di cũng rứa. Những nhà có thuyền đây thì họ ít khi phải mua dự trữ, còn như nhà di đây thì khi nó mình không chuẩn bị thì lại không có mà ăn.

H: Những nhà có thuyền thì đi đâu mà mua được thực phẩm và thức ăn trong lúc nước lũ ngập cao?

Đ: Họ đi chợ bằng thuyền đây. Nói chung là sống chung với lũ ở đây thì như nhà di nhiều khi cũng vui, cái lũ thì cũng vui là vì thế này, đôi khi ngồi ở trên chạn nhưng mà kiểu đỡ ngồi đây này, đỡ ngồi nhìn ra đây khi mà nó thì đỡ ngồi nhìn ra thì coi như họ, những người có nóc đó, những người có nóc là họ chống vô mua rượu, mua rượu rồi thì ngồi lại nói chuyện thì lại vui. Ủ, hấn lại rứa, nhiều khi cũng vui, cũng sợ mà cũng vui. Nhiều khi các em khi đang còn nhỏ mà đi học, đi một mình đây khi mà lụt lội cao rồi là coi như nhà di cũng không nó được như họ, là vì nhiều khi xã thì họ không đi đến nơi mà xóm nhiều khi họ cũng không đi đến nơi, chứ mà lại được cái là xóm làng vì nhà di nấu rượu nên khi mà khi chống bão, chống lụt đây thì họ lại hay mua rượu để uống để chờ bão, chờ lụt, ở chống bão, chống lụt, thành thử ra rứa là nhà di cũng vui. Cho nên là nhà di không khi mô cô là vì như rứa. Chứ còn đôi khi nói cái hoàn cảnh mình thì kiểu xóm làng họ có giúp đỡ cái chi nó, đôi khi bão ra rồi thì khi nó các ông cán bộ thì đến hỏi thăm là “nhà có can chi?” [nhà có sao không] hoặc như nó thôi, chứ nhà di khi mà lũ nhiều khi vui. Cái năm mà lụt ngang đây nữa là hai giường kê vào cho chắc thì vui lắm.

H: Nếu mà nước lũ ngập cao thì làm thế nào kê giường lên được

Đ: Khi nó thì gạch với lại ghé, với đôi khi thì lại chặt chuối kết thành bè này rồi coi như rứa để giường lên là hấn nổi, nổi theo cây chuối thì mình ở trên là thôi vô tư. Coi như cây chuối nó là mình phải chặt ngang từng khúc buộc cây chuối đó ngang qua giường một chút hoặc bằng cái giường lên trên nó là được, vì chuối thì hấn nổi. Khi mà mùa nó mà mọi hồi mà lụt cái là cái số tre trên mái đây là từ cái hồi để chằng chéo chống bão đây thì giờ nếu là lụt thì mình lại chằng chéo để cho đồ lên đó.

H: Những kinh nghiệm như chằng chống nhà cửa hay làm bè chuối để kê cho giường nổi lên thì ai dạy mà cô biết?

Đ: Thì nói chung khi mà có lũ thì có chú vô sang giúp nữa. Em của bố hấn đây. Rồi như kiểu là ai mà nhà chắc chắn rứa thì họ đến họ giúp đỡ cho mình. Với kiểu như là anh em như chú, ông chú mà nhà cửa mà nó rồi thì họ biết mình chỉ có một mình thì họ lại đến họ giúp mình chằng chống đồ đạc, nhà cửa.

H: Tinh thần hỗ trợ giúp đỡ lẫn nhau của hàng xóm láng giềng ở đây thì sao?

Đ: Nói chung là cũng được.

H: Trong mùa mưa lũ ở đây có hiện tượng đồ đạc hay trộm cắp gì không?

Đ: Không, cái nó thì không có. Hồi trước khi mà di mới về đây thì cũng có hiện tượng là trộm bò, trộm me với các thứ nhưng mà từ hơn 10 năm trở lại đây khi mà cái đó dập tắt. Nói chung là xóm làng cũng yên tĩnh. Chỉ có là xóm ni là ruộng rươi của các xóm đằng sau ni thì chỉ có là đến mùa rươi thì con ở trên đội trên nhưng con qua đây nhiều khi là con dựng cái xe đây rồi con bắt nhưng cũng không biết, có khi cũng không ở trong xóm.

H: Trong mỗi mùa mưa lũ, nhà mình có được chính quyền xã thông báo về kế hoạch phòng chống lụt bão của xã không? Hay là những thông tin liên quan đến tình hình và diễn biến của bão lụt?

Đ: Cái nó thì họ vẫn nhắc ở loa trên xã đây. Nói chung là khi có bão thì họ cũng thông báo là phải chuẩn bị nó, rồi giả sử như có gia đình mà có trẻ em với người già thì cho lên ở nhà cộng đồng này. Thế còn khi có lụt thì họ cũng nói rứa. Thế còn nhà cửa thì họ cũng nó là

chồng, chẳng chồng rứa, rồi các cái pro thì là cho gác, cho lên. Nói chung là họ cũng loa truyền thanh rứa.

H: Để gia đình nhà mình có thể ứng phó tốt hơn với bão lũ thì cô thấy nhà mình cần được hỗ trợ những gì?

Đ: Hỗ trợ giờ mà nói như đi đây thì chỉ mong là khi mô mà có để mà được cái cầu thang cho bò lên để khi lụt bão về đỡ lo. Ở đây, như năm ngoái có cái hộ nhà nghèo thì họ hỗ trợ 10 triệu với cho vay 10 triệu nữa là để làm nhưng mà giờ như nhà đi đây không có thì nhà đi không được.

H: Trong xóm đây có nhiều nhà có cái cầu thang cho trâu bò lên không?

Đ: Trong xóm đây giờ mà nói thì cũng nhiều. Cũng khoảng mười mấy nhà trên tổng số khoảng 100 hộ.

H: Như giờ chưa có cầu thang thì cô phải đi gửi bò ở đâu?

Đ: Thì gửi những nhà có cầu thang rồi là mình gửi. Như nhà ông nội đây có cầu thang thì là mình gửi. Gửi thì mình phải mang thức ăn sang cho nó.

H: Ngoài có nhu cầu hỗ trợ cái cầu thang nhà bò lên thì cô còn có nhu cầu hỗ trợ gì khác nữa để ứng phó với bão, lũ, xâm nhập mặn tốt hơn?

Đ: Thì giờ nói chung là như trước chứ giờ thì các em hẳn cũng đi làm được rồi thì trước mắt muốn trông cho cái cầu thang cho bò lên. Đi vẫn nổi với mấy đũa là khi mô mà mà để trả nợ ngân hàng cho hết. Đi đang nợ ngân hàng là 24 triệu với lại nợ đi các đi với các anh em là nhiều.

H: Đi vay ngân hàng là để làm gì?

Đ: Vay là để hồi con còn học đây. Đang nói là của đi nói là giờ mẹ mà là để nuôi bay ăn còn bay mà đồng tiền là để trả ngân hàng để khỏi phải lo này. Xong thì trước mắt là mà cái cầu thang thì quân hẳn nói là khi mô ta có thì ta mà cái bể đã nhưng đi nói là cái bể thì khi mô có thì mà không có thì ta chịu khó ta bơm thôi. Trước mắt là mong muốn mà cái cầu thang cho bò cái đã để khi lụt lội là mình khỏe được thứ nhất là bò, lợn này là mình không phải lo. Chứ sau bay cung to con Trang thì cũng lấy chồng, thằng Minh thì cũng lấy vợ, giờ bay có đi mà ngoài thì đến khi nó mẹ ở nhà mà lụt lội thì mẹ cũng hãi, cũng lo. Giờ chỉ có ước ao là quân đó thì muốn là mà được cái bể đựng nước với cái nhà tắm, chứ mẹ thì nói tao chỉ mong mà được cái cầu thang này.

1:15:39

Kết thúc